

АНАЛІЗ ПОРУШЕНЬ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД ЗА ПЕРШЕ ПІВРІЧЧЯ 2026 РОКУ

ВИПАДКИ ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ

У першому півріччі 2026 року моніторингова місія IAC ISHR продовжила системне спостереження за дотриманням права на справедливий суд у кримінальних провадженнях. Незалежний судовий моніторинг є не лише інструментом громадського контролю за діяльністю судової влади, а й важливим механізмом виявлення системних тенденцій, оцінки ефективності процесуальних гарантій та аналізу того, наскільки практика національних судів відповідає стандартам Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практиці Європейського суду з прав людини.

Протягом звітного періоду експертами IAC ISHR було проведено моніторинг 98 судових засідань, загальна тривалість яких перевищила 188 годин. За результатами спостереження зафіксовано 102 аспекти, які, з урахуванням практики ЄСПЛ та міжнародних стандартів справедливого судового розгляду, можуть свідчити про порушення права на справедливий суд. У межах цієї роботи зафіксовано як характерні тенденції, так і кількісні показники порушень права на справедливий суд.

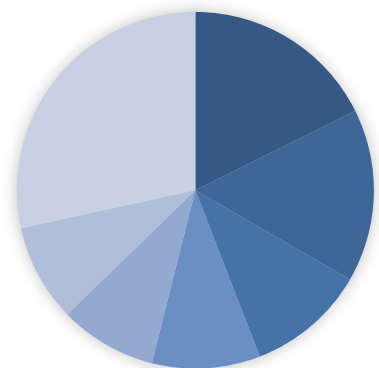

Відсоток засідань, на яких було зафіксоване порушення

- Автоматичне продовження запобіжного заходу - 18,18 % засідань
- Порушення принципу рівності сторін - 16,16 % засідань
- Порушення принципу безсторонності і неупередженості суду - 11,11 % засідань
- Торттури чи принижуюче гідність ставлення - 10,1 % засідань
- Інші 44,45 %

Співвідношення зареєстрованих порушень відносно загальної кількості

- Автоматичне продовження запобіжного заходу - 17,65 %
- Порушення принципу рівності сторін - 15,69 %
- Порушення принципу безсторонності і неупередженості - 10,78 %
- Торттури чи принижуюче гідність ставлення - 9,80 %
- Правова визначеність - 8,82 %
- Порушення права на захист - 8,82 %
- Інші - 28,44 %

Порівняльний аналіз результатів моніторингу за перше півріччя 2026 року свідчить про відносну стабільність структури порушень. Як і у 2025 році, найбільш поширеними залишаються порушення, пов'язані з автоматичним продовженням запобіжного заходу, принципом рівності сторін, безсторонністю суду та заборобою катувань і нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження. Така повторюваність свідчить про збереження системних проблем у сфері забезпечення права на справедливий суд. Загальний обсяг часу, проведеного спостерігачами IAC ISHR у судових засіданнях, перевищив 188 годин, що забезпечило належну глибину моніторингу.

ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Автоматичне продовження запобіжного заходу

1

- Ігнорування практики ЄСПЛ щодо застосування та продовження запобіжного заходу.
- Використання шаблонних, ідентичних або абстрактних формулювань в ухвалах суду.
- Відсутність індивідуальної оцінки ризиків, зокрема використання однакових мотивів без аналізу обставин конкретної справи.
- Посилання переважно на тяжкість обвинувачення або можливого покарання як основну підставу для продовження тримання під вартою.
- Відсутність аналізу можливості застосування альтернативних запобіжних заходів, у тому числі застави.
- Відсутність оцінки зміни обставин із плином часу (тривалість тримання під вартою, стадія провадження, виконання процесуальних дій, зменшення ризиків).
- Необґрунтоване визначення розміру застави, який фактично позбавляє її значення як альтернативи триманню під вартою.
- Фактичне перекладання тягаря доведення необхідності звільнення з-під варти на сторону захисту.

Порушення принципу рівності сторін

2

- Порушення права на захист, зокрема через обмеження можливості ефективно представляти свою позицію.
- Обмеження часу або можливості виступу однієї зі сторін.
- Відкладення розгляду, відмова у задоволенні або залишення клопотань без розгляду без належної мотивації.
- Односторонні процесуальні рішення, що створюють процесуальні переваги для однієї зі сторін.
- Обмеження доступу до матеріалів кримінального провадження.
- Ігнорування або створення видимості оцінки доводів сторін без їх належного аналізу.

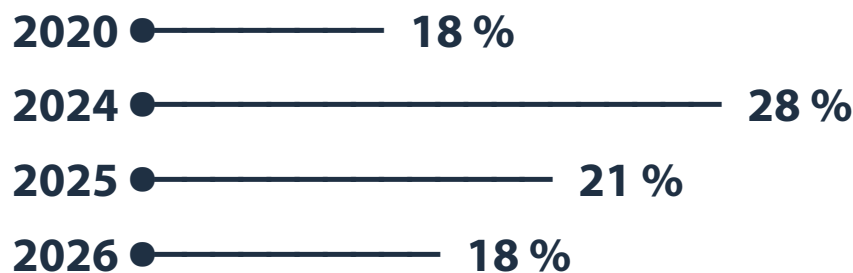
Порушення принципів безсторонності та неупередженості

3

- Ознаки можливого конфлікту інтересів.
- Процесуальна поведінка суду, що може створювати враження підтримки однієї зі сторін.
- Висловлювання судді, які можуть свідчити про передчасне формування позиції щодо винуватості особи.
- Формальний або неналежно мотивований розгляд заяв про відвід.
- Недостатнє обґрунтування судових рішень, яке не дозволяє зрозуміти мотиви суду.
- Ознаки можливого зовнішнього впливу на здійснення правосуддя.
- Інші зовнішні прояви, які можуть викликати в об'єктивного спостерігача обґрунтований сумнів у безсторонності суду.

АВТОМАТИЧНЕ ПРОДОВЖЕННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ

Відсоток зафіксованих випадків
автоматичного продовження
запобіжного заходу

Основні висновки моніторингу:

- **Системність:** практика має регулярний характер та простежується у різних судах і кримінальних провадженнях, що свідчить про її інституційну сталість, а не про окремі процесуальні помилки.
- **Формальний судовий контроль:** у значній кількості випадків судовий розгляд зводиться до підтвердження позиції сторони обвинувачення без належної перевірки актуальності ризиків, оцінки зміни обставин або можливості застосування менш суворих запобіжних заходів.
- **Вплив на гарантії Конвенції:** подібна практика безпосередньо стосується гарантій статті 5 Конвенції щодо права на свободу, а також впливає на реалізацію принципів змагальності, рівності сторін та неупередженості суду, гарантованих статтею 6 Конвенції.
- **Ризик зміни ролі суду:** якщо продовження тримання під вартою фактично набуває автоматичного характеру, суд поступово перестає виконувати функцію незалежного контролю за обмеженням свободи особи та ризикує сприйматися як учасник підтримання обвинувачення, а не як нейтральний арбітр.

Позиція експертів моніторингової місії IAC ISHR

Практика автоматичного продовження запобіжного заходу залишається однією з найбільш стійких тенденцій, які фіксує моніторингова місія IAC ISHR протягом останніх років. Незважаючи на певне зменшення питомої ваги таких випадків у першій половині 2026 року, їх характер свідчить не про зміну підходу, а про збереження сталої процесуальної моделі, несумісної зі стандартами статей 5 та 6 Конвенції.

НЕОБҐРУНТОВАНІСТЬ РОЗМІРУ ЗАСТАВИ

Короткий огляд:

Моніторингова місія IAC ISHR розглядає питання визначення розміру застави як один із проявів загальної тенденції автоматичного продовження запобіжного заходу, оскільки в обох випадках ключове значення має індивідуалізована судова оцінка необхідності та пропорційності обмеження свободи.

Основні прояви проблеми:

- **Відсутність індивідуалізованого обґрунтування** розміру застави.
- **Недостатня оцінка майнового стану** та реальної платоспроможності особи.
- **Непослідовність у визначенні розміру застави** без належної зміни фактичних обставин.
- **Фактична втрата заставою альтернативного характеру** через її недосконалість для особи.
- **Переважаючі формальні критеріїв** (тяжкість обвинувачення) над оцінкою індивідуальних ризиків і персональних обставин.

Європейський стандарт (практика ЄСПЛ):

Практика ЄСПЛ у справі *Bluks Savickis v. Latvia* виходить із того, що визначення розміру застави потребує такої ж ретельності, як і вирішення питання про доцільність тримання особи під вартою.

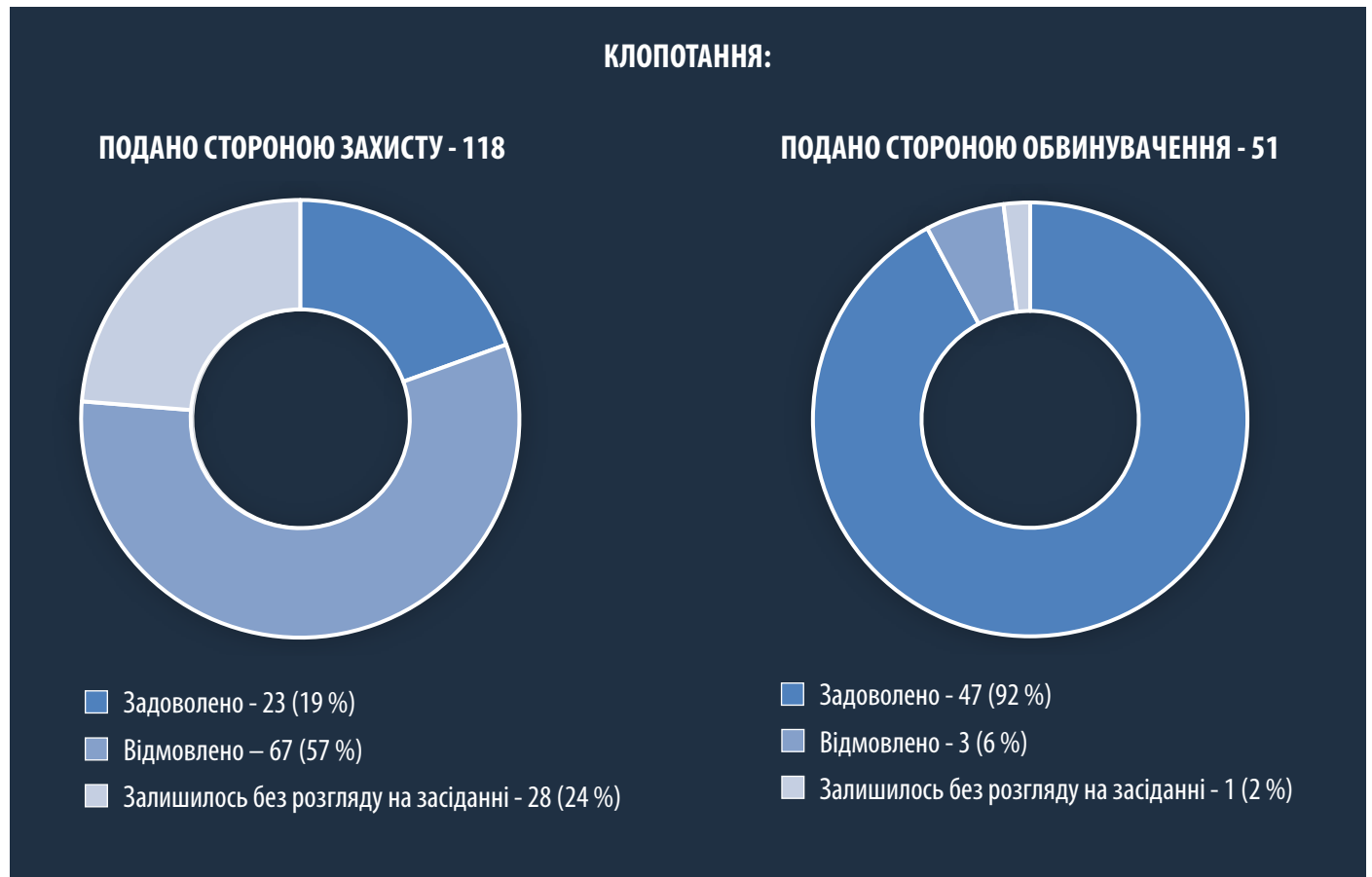
Обґрунтованість розміру застави є невід'ємною складовою права на справедливий суд та гарантією ефективності альтернативних запобіжних заходів. Як наголосив ЄСПЛ у справі *Mangouras v. Spain*, суд повинен забезпечити справедливий баланс між цілями кримінального провадження, процесуальними ризиками та фінансовими можливостями конкретної особи.

Водночас результати моніторингу IAC ISHR за перше півріччя 2026 року, як і в попередні роки, свідчать, що ця гарантія нерідко реалізується формально. У таких випадках розмір застави визначається без належної індивідуалізованої мотивації або без оцінки реальної можливості її внесення, що, відповідно до підходу ЄСПЛ у справах *Istomina v. Ukraine* та *Bojilov v. Bulgaria*, ставить під сумнів її ефективність як реальної альтернативи триманню під вартою.

РІВНІСТЬ СТОРІН

Принцип рівності сторін є однією з фундаментальних гарантій права на справедливий суд, закріплених статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Його практична реалізація передбачає, що кожна сторона кримінального провадження повинна мати реальну, а не лише формальну можливість ефективно представляти свою позицію та користуватися рівними процесуальними можливостями.

З метою оцінки практичного дотримання цього принципу моніторингова місія IAC ISHR проаналізувала результати розгляду судами клопотань сторони обвинувачення та сторони захисту у кримінальних провадженнях, що перебували під моніторингом. Наведені нижче графіки відображають співвідношення між задоволеними та відхиленими клопотаннями кожної зі сторін.

Результати першого півріччя 2026 року свідчать про істотну диспропорцію у результатах розгляду таких клопотань. За даними моніторингу, клопотання сторони обвинувачення задовольнялися судами більш ніж у чотири рази частіше, ніж клопотання сторони захисту. Сам по собі такий статистичний показник не є достатнім для висновку про порушення принципу рівності сторін у кожному окремому провадженні, однак він формує обґрунтовані підстави для подальшого аналізу того, наскільки сторони кримінального процесу фактично користуються рівними процесуальними можливостями.

Для порівняння, у 2025 році також простежувалася перевага у рівні задоволення клопотань сторони обвинувачення, однак розрив був менш вираженим: 83 % задоволених клопотань сторони обвинувачення проти 26 % клопотань сторони захисту. Динаміка першого півріччя 2026 року свідчить про подальше поглиблення цієї тенденції та потребує додаткової оцінки у контексті гарантій змагальності, рівності сторін і права на ефективний захист.

НЕЛЮДСЬКЕ ЧИ ТАКЕ, ЩО ПРИНИЖУЄ ГІДНІСТЬ, ПОВОДЖЕННЯ АБО ПОКАРАННЯ

Кількість порушень, що стосуються нелюдського, або такого,
що принижує гідність поводження або покарання

11% → 11% → 13% → 10%

Згідно звіту за 2020 рік

Згідно звіту за 2024 рік

Згідно звіту за 2025 рік

За перше півріччя 2026 року

Загальна характеристика тенденції

Практика Європейського суду з прав людини виходить із того, що держава несе повну відповідальність за умови тримання осіб, позбавлених свободи, їхню безпеку та доступ до належної медичної допомоги. Результати моніторингу IAC ISHR свідчать, що у першому півріччі 2026 року окремі аспекти поводження з особами, які перебувають під вартою, продовжували викликати занепокоєння з точки зору стандартів статті 3 Конвенції.

НАЙПОШИРЕНІШІ ПРОЯВИ

Ненадання належної медичної допомоги:

- відсутність своєчасного доступу до медичної допомоги та профільних спеціалістів;
- ігнорування судових рішень щодо необхідності лікування;
- тримання під вартою осіб із тяжкими захворюваннями без належного медичного супроводу.

Тривале та необґрунтоване тримання під вартою:

- автоматичне продовження запобіжного заходу без індивідуальної оцінки;
- ігнорування принципу винятковості тримання під вартою;
- недостатня оцінка можливості застосування альтернативних запобіжних заходів.

Додаткові фактори, зафіксовані у 2026 році:

- неналежні матеріально-побутові умови утримання;
- відсутність укриттів у слідчих ізоляторах під час повітряних тривог;
- перебування осіб під вартою в умовах постійної загрози без можливості самостійно забезпечити власну безпеку.

Оцінка сумісності умов тримання під вартою зі статтею 3 Конвенції не може обмежуватися аналізом окремих епізодів або матеріально-побутових умов. Вирішальне значення має сукупний вплив усіх обставин, включаючи тривалість позбавлення свободи, стан здоров'я особи, фактичну доступність медичної допомоги, рівень безпеки та можливість держави забезпечити належний захист життя і людської гідності. Результати моніторингу IAC ISHR свідчать, що окремі з цих факторів продовжують вимагати особливої уваги з боку судів під час вирішення питань щодо застосування та продовження тримання під вартою.

Системний моніторинг IAC ISHR підтверджує, що гарантії статті 3 Конвенції нерозривно пов'язані з якістю судового контролю за обмеженням свободи. Чим тривалішим є позбавлення волі та інтенсивнішим втручання у права людини, тим вищими мають бути вимоги до обґрунтованості судових рішень і до забезпечення належних умов тримання.

Антон Алексєєв

*Директор IAC ISHR (Інформаційно-аналітичного
центру Міжнародного товариства прав людини)*

Моніторинг судових процесів є одним із найбільш ефективних інструментів громадського контролю за дотриманням права на справедливий суд. Він не лише сприяє відкритості судочинства, а й створює додаткові гарантії прозорості, підзвітності та дотримання процесуальних стандартів. Багаторічний досвід роботи моніторингової місії IAC ISHR підтверджує, що сама присутність незалежних спостерігачів нерідко позитивно впливає на якість судового розгляду, спонукаючи учасників процесу до більш ретельного дотримання гарантій, передбачених національним законодавством та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Водночас саме довгостроковий моніторинг дозволяє виявляти не окремі процесуальні помилки, а сталі тенденції функціонування системи правосуддя та оцінювати ефективність її розвитку у часі.

Попередній порівняльний аналіз результатів моніторингу за перше півріччя 2026 року, 2025 та 2024 років, а також довоєнного періоду, свідчить, що більшість ключових викликів у сфері забезпечення права на справедливий суд залишаються актуальними. Водночас змінюються окремі форми їх прояву та процесуальний контекст, у якому вони виникають. Саме тому моніторингова місія IAC ISHR продовжуватиме системний аналіз судової практики з метою формування комплексної оцінки стану дотримання права на справедливий суд та підготовки узагальненого переліку основних тенденцій за результатами 2026 року.

an.alekseyeva@gmail.com

+380 50 730 08 94

